

Слід зазначити, що за результатами аналізу актів законодавства, що приймалися в розвиток та уточнення положень Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», практикуючими юристами було зроблено висновок, що «суттєвого обмеження прав цивільних осіб під час війни урядом не запроваджено». В юридичній публіцистичній літературі відзначається тенденція до спрощення процедур щодо реалізації окремих цивільних прав, а запровадження змін законодавчого регулювання окремих цивільних правовідносин у наявних непростижних умовах характеризується як правильне та доцільне рішенням, яке дійсно відповідає принципам демократичного суспільства [2]. Однак, настільки позитивне бачення регуляторних змін в межах формально-юридичного підходу не порушує питання гармонізації публічних та приватних інтересів, що є невід'ємною задачею цивільно-правового регулювання.

Саме тому, метою даного дослідження є визначення глобальних факторів досягнення компромісу публічних та приватних інтересів як засад формування цивільного законодавства в період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, слід відзначити, що досліджувані фактори можна умовно поділити на ті, що впливають з природи цивільних прав; ті, що продиктовані засадами публічного права та універсальні фактори.

До універсальних факторів можна віднести дотримання принципу законності та пропорційності обмежень. Дотримання принципу законності при впровадженні відповідних обмежень та фактичному виконанні заходів, що обмежують цивільні права. Так, як зазначає А.М. Мерник, вживані заходи щодо обмеження прав і свобод осіб повинні мати правовий характер і бути такими, що не перевищують меж, встановлених законом [7, с. 50]. Саме законом повинні бути визначені мета, базис та суб'єкти, які можуть встановлювати обмеження. Вихід за межі встановленої компетенції свідчить про пряме порушення цивільних прав, а не їх обмеження.

Що ж до пропорційності (співрозмірності) обмежень обставинам, що зумовлюють їх запровадження, то даний фактор фактично розпадається на дві частини. Окремо слід говорити про успішну ідентифікацію обставин, що передбачаються законом як передумови встановлення обмежень цивільних прав. Також важливим питанням є коректна оцінка ступеня небезпеки або ризику настання відповідних обставин, що передують встановленню обмежені цивільних прав.

Так, наприклад, для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану, доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та сервісу «Стан розгляду справ» було тимчасово призупинено. Саме загроза настання негативних наслідків стала причиною обмеження інформаційних прав учасників цивільного процесу.

Враховуючи той факт, що обмеження мають характер публічно-правових та рішення про їх введення знаходяться в процедурних межах саме галузей публічного права, то дотримання засад публічного права при їх впровадженні є надзвичайно важливим. В даному випадку можна говорити не лише про доцільність обмежень, що вводяться на території держави або в окремому регіоні, але й про дотримання процедурних меж введення обмежень цивільних прав, а також про дотримання загальних принципів публічного права. Так, серед принципів адміністративного права зазвичай називають об'єктивність адміністративного права; пріоритетність прав та свобод людини і громадянина; відповідність адміністративного законодавства міжнародним договорам; повнота регулювання статусів суб'єктів адміністративного права; забезпечення юридичної відповідальності за порушення адміністративно-правових норм; мінімізація втручання публічної адміністрації в особисте життя людини та інші. Дотримання засад публічних галузей права є надзвичайно важливим для збалансування інтересів приватної особи саме з інтересами суспільства та держави, а не з ситуативними приватними інтересами окремого владного суб'єкта.

Окремо необхідно зосередити увагу на тих факторах, що продиктовані самою природою цивільних прав. Так, перш за все, юридична рівність суб'єктів цивільного права зумовлює й рівність суб'єктів у відповідних обмеженнях цивільних прав. Суб'єкти правозастосування не можуть встановлювати переваги в об'ємі правомочностей або способах реалізації окремих цивільних прав або захисті цивільних інтересів. Попри це, чинним законодавством з метою підтримки національної економіки встановлено пріоритет інтересів роботодавця у трудових відносинах, що полягає в додаткових правах на зміну трудових договорів та звільнення працівників [15].

Одним з важливих факторів досягнення вищезгаданого компромісу є дотримання темпоральних меж встановлених обмежень цивільних прав та адекватне наслідкове навантаження відміни таких обмежень. В даному випадку слід говорити

про «прагнення» до відновлення права, компенсації та заохочення правовласника. Так, наприклад, як слушно відмічає Є.О. Харитонов, право власності у випадках його обмеження має здатність до «самовідновлення». Аналогічну якість мають й інші цивільні права.

В умовах воєнного стану особливо актуалізуються практичні та процедурні питання застосування реквізиції в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 353 ЦК України). Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» реквізицією (примусовим відчуженням майна) є позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [9].

Відповідно до загальноприйнятого підходу реквізиція не є відчуженням майна, оскільки вона вчиняється без волі власника [12]. Характерною ознакою реквізиції як способу припинення права приватної власності є його оплатність. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» власник майна, яке було примусово відчужене, може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо [9].

Окрім вже неодноразово досліджуваного питання оплатності реквізиції, як слушно відзначає суддя Верховного Суду України Василь Крат, слід також говорити і про повернення майна як правовий наслідок припинення надзвичайних обставин [10]. Автором наголошується, що право вимагати повернення реквізованого майна зумовлене наявністю в особи статусу «колишнього» власника. Даний статус поряд з такими умовами як припинення надзвичайних обставин; збереження майна; заявлення власником позовної вимоги про його повернення до органу, що проводив його реквізицію або якому передано відповідне майно; встановлення можливості повернення призводять до відновлення

цивільного права особи в тому об'ємі, в якому воно існувало до його примусового припинення. Одночасно з цим, правовим наслідком повернення речі є повернення колишнім власником грошової суми або речі, яка була одержана в якості оплати з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. В.Крат називає право на повернення реквізованого майна зворотним правовим наслідком виникнення права та відзначає наявність такого права як у фізичних, так і юридичних осіб [11].

Аналогічним є вирішення питання відновлення й інших цивільних прав. Так, наприклад, в умовах воєнного стану стали практично неможливими або були заборонені окремі види підприємницької діяльності. Найбільш ілюстративним стали випадки заборони продажу алкогольних напоїв взагалі на окремих територіях або в окремі періоди часу [14]. Також неможливим стало ведення ряду видів підприємницької діяльності в межах комендантської години або в період дії сигналу «Повітряна тривога».

Цивілістами свобода підприємницької діяльності зазвичай визначається як право на вибір будь-якого виду і форми підприємництва у будь-якій його сфері та встановлених законом організаційно-правових форм, створення нових форм підприємництва. Вона виражається у свободі розпоряджатися своїми здібностями до праці, що виявляється у свободі вибору роду діяльності або професії, свободі від несумлінної конкуренції і монопольної діяльності, а також у загальній свободі вчиняти все, що не заборонено законом [13, с. 226].

На жаль, вимушена заборона продажу алкоголю в умовах воєнного стану негативно сказалася не лише на практичній можливості реалізації свободи підприємництва, але й призвело до збитків представників відповідного виду бізнесу. Державними органами та органами місцевого самоврядування не було встановлено компенсацій, що призвело до появи тіньового ринку продажу алкогольних напоїв.

Висновки. Таким чином, при встановленні обмежень цивільних прав законодавець та суб'єкт правозастосування повинні ефективно і коректно оцінювати обставини та враховувати вищезазначені фактори при виборі типу обмеження та кола суб'єктів цивільного права, яких воно стосується.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арестович закликав жителів заходу і центру України повертатися до нормальної соціально-економічної діяльності. URL: <https://www.unian.ua/society/arestovich-zaklikav-zhiveliv-zahodu-i-centru-ukrajini-povertatisya-do-normalnoji-socialno-ekonomichnoji-diyalnosti-novini-ukrajini-11740963.html>
2. Воєнний стан та трудові відносини: нове законодавче регулювання. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/210189_vonniy-stan-ta-trudov-vdnosini-nove-zakonodavche-regulyuvannya
3. Крат В. Реквізиція під час воєнного стану: що, коли і як. Закон і Бізнес. 2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/150897.html>
4. Линник Л. Заборона продажу алкоголю в мирний і воєнний час: відповідальність та роль ОМС. Місцева рада. 2022. URL: <https://ibuhgalter.net/ru/articles/1020>

5. Мелех Л. В. Принципи і вимоги законності у правозастосовній діяльності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 1–12.
6. Мерник А. М., Радченко Я. М. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 50–53. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf
7. Президент закликав вести бізнес там, де немає бойових дій. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3429898-prezident-zaklikav-vesti-biznes-tam-de-nemaє-bojovih-dij.html>
8. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
9. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
11. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності: підручник : акад. курс. К. : Правова єдність, 2011. 246 с. URL: http://pidruchniki.com/1292110351464/pravo/zdiysnennya_prava_rozporyadzhennya
12. Сагайдак К. Права цивільних осіб під час війни: основи, особливості. ПРАВО.UA. 2022. URL: <https://pravo.ua/pravatsyvilnykh-osib-pid-chas-viiny-osnovy-osoblyvosti/>
13. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне право України : підручник. 2007.
14. Харківська К. В. Правові гарантії свободи підприємницької діяльності: актуалізація проблеми. Економічна теорія та право. 2015. № 1. 226–234 с.
15. Чердніченко М. Воєнний стан: чи змінилися наслідки невиконання цивільно-правових зобов'язань. Юрліга. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/210706_vonniy-stan-chi-zmnilis-naslarki-nevikonannya-tsvilno-pravovikh-zobov'язan

Омельчук Олександр Сергійович

ПЕРЕШКОДИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ПОШУКУ КОМПРОМІСУ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ

Статтю присвячено питанням визначення перешкод в реалізації цивільних прав в умовах воєнного стану та пошуку компромісу публічних та приватних інтересів в відповідних умовах.

Доведено, що обмеження прав осіб є вимушеним заходом підтримки режиму обороноздатності країни та забезпечення функціонування національної економіки. Відповідні обмеження стосуються як нормального функціонування цивільного обігу, так і окремих видів діяльності, таких як нотаріальне засвідчення юридичних фактів, публічний доступ до окремих державних реєстрів, окремих видів підприємницької діяльності тощо. Визначено актуальність дослідження питань практичної реалізації цивільних прав та захисту цивільних інтересів приватних осіб в умовах воєнного стану, а також збереження нормальної динаміки цивільних правовідносин.

За результатами аналізу актів законодавства, що приймалися в розвиток та уточнення положень Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», та наукового дискурсу з цього приводу визначено, що тенденція до спрощення процедур щодо реалізації окремих цивільних прав, а також запровадження змін законодавчого регулювання окремих цивільних правовідносин у наявних непростих умовах характеризується як правильне та доцільне рішенням, яке дійсно відповідає принципам демократичного суспільства.

Виявлено, що такий підхід до оцінки регуляторних змін в межах формально-юридичного підходу не порушує питання гармонізації публічних та приватних інтересів, що є невід'ємною задачею цивільно-правового регулювання.

Досліджувані фактори умовно поділено на ті, що випливають з природи цивільних прав; ті, що продиктовані засадами публічного права та універсальні фактори. До універсальних факторів віднесено дотримання принципу законності та пропорційності обмежень. Дотримання принципу законності при впровадженні відповідних обмежень та фактичному виконанні заходів, що обмежують цивільні права. Фактор пропорційності (співрозмірності) обмежень обставинам фактично розпадається на дві частини. Окремо слід говорити про успішну ідентифікацію обставин, що передбачаються законом як передумови встановлення обмежень цивільних прав. Також важливим питанням є коректна оцінка ступеня небезпеки або ризику настання відповідних обставин, що передують встановленню обмежень цивільних прав. Також доведено, що дотримання засад публічного права при їх впровадженні є надзвичайно важливим.

Серед факторів, що продиктовані самою природою цивільних прав виділяються юридична рівність суб'єктів цивільного права зумовлює й рівність суб'єктів у відповідних обмеженнях цивільних прав; дотримання темпоральних меж встановлених обмежень цивільних прав та адекватне наслідкове навантаження відміни таких обмежень.

Зроблено висновок, що при встановленні обмежень цивільних прав законодавець та суб'єкт правозастосування повинні ефективно і коректно оцінювати обставини та враховувати досліджувані фактори при виборі типу обмеження та кола суб'єктів цивільного права, яких воно стосується.

Ключові слова: обмеження прав, фактори досягнення компромісу, принцип законності, засади публічного права.

